

Zemplényi Lászlóné: Háborús tanfolyam — Kriegislehrgang — nők részére Ber- linben.

Hogy a német hadsereg mily eredményesen küzd három fronton egyszerre, azt mindenki tudja és méltányolja, de hogy a német nők mi mindent tesznek, hogy a frontok mögött és az egész birodalomban a gazdasági életet, a szociális működést fentartsák ezekben a súlyos időkben, azt Magyarországon még nem sokan tudják. Erről az érdekes témairól akarok írni, és a magvai nőket arra buzdítani, hogy a német asszonyok nemes példáját kövessék.

Németországban már a háború kitérése előtt számtalan nőegyesület működött áldásosán, már évtizedek óta a gazdasági és szociális élet legkülönbözőbb ágaiban. Ezer és ezer nő nyert kiképzést, mint hivatásos betegápolónő, újabb ezrek végeztek ápolónői tanfolyamot és szereztek praxist a különböző kórházakban, és ezek aztán átvették a civilápolás nagy munkáját, mikor a vöröskeresztes kolléganők a katonaság körül tettek szolgálatot.

De a német nők munkája nem merült ki a betegápolásban, hanem vállvetve dolgoztak az egészségesek érdekében, főztek a bevonult katonák családtagjai részére en gros a «Notstandsküche»-kben, dajkálták a hadbavonultak csecsemőit, foglalkoztatták a kicsinyeket, menedéket nyújtottak a keletporoszországi agyonhajszolt nyomorultaknak, szóval dolgoztak fáradhatatlanul szociális téren.

Hogy milyen óriási munkát végeztek a német nők a népelelmezés terén, az egyenesen mesészerű. Ha Magyarországon csak századrész annyi alapos és lelkes munkát tudtunk volna kifejteni, olcsóbb lenne ma a megélhetés nemcsak Budapesten, de a vidéken is. De nálunk a tejjel és mézzel folyó Kánaánban, ki gondolt volna tejinségre, zsírmizériára, ki álmodott volna kukoricakenyérről és más háborús eleségről? És éppen mert mi ilyenre sohasem számítottunk, nem is készültünk fel kellőképpen és nem voltunk képesek a veszedelemmel szembeszállani és azt

elhárítani. Bezzeg a német háziasszonyok már akkor számos vidéken «Hausfrauenvereine»-ekbe voltak tömörülve és azokban az olcsó élelmiszer a háborúban sem vedlett túldrágává, hanem ha emelkedett is, megtartotta a «becsületes» arányt.

Ezeknek a háziasszonyi egyesületeknek vezetői előadásokat tartottak a takarékos főzésről, főzőtanfolyamokat szerveztek úgy a városi, mint a falusi lakosság részére, ahol főleg az egyszerű asszonyok a maguk szemével győződhetek meg arról, hogy milyen ízletes, tápláló ebédet lehet elkészíteni kevés pénzből,

Milliószámra nyomtatták a «Kriegskochbüchlein» és hasonló című könyvecskéket, és osztogatták a nép asszonyai közt.

Voltak tanfolyamok a vagyonosabb osztály háziasszonyai és leányai részére, voltak délutáni előadások hivatalba járó nők részére, végül esti tanfolyamok munkásnők részére, akik nappal a gyárban dolgoztak.

Különös gonddal oktatták a «Kriegsfrauen»-okat. Gondokkal küzdöttek a német városokban lakó nők, de még nagyobb gondok nehezédtek a falun lakó gazdasággal foglalkozó asszonyok vállaira, akik a bevonult apa vagy férj helyett voltak kénytelenek kisebb-nagyobb gazdaságukat tovább vezetni, szántani, vetni, állatállományukat fentartani, a terményeket eladni stb. stb.

Hogy ez még tapasztalt férfire is súlyos feladat a háború szülte munkáshiány, anyagdrágulás, szállítási nehézségek és egyéb gazdasági mizériák között, azt tudja mindenki, aki ismeri a falusi életet és gazdálkodást.

A nők e nehéz helyzete arra indította a németországi földművelésügyi minisztert, Dr. von Schorlemert, hogy a német nőegyesületek vezetőnőinek segítségével egy tanfolyamot (Kriegslehrgang für landwirtschaftliche Wanderlehrerinnen und für Hausfrauen und Töchter auf dem Lande) rendezzen. Több mint 600 német nő hallgatta a berlini parlamentben megtartott előadásokat, melyeket a legtekintélyesebb szakemberek és a legműveltebb és legtapasztaltabb nők tartottak.

A megnyitáskor a császárné is ott volt és a német belügyminiszter és földművelésügyi miniszteren kívül a német nőegyesületek elnöknői.

A tanfolyam 6 napig tartott. Délelőtt 9-ig előadások, délután 4-7-ig diskuszió, ha az nem volt, kirándulások a fővárosi és környékbeli királyi kertészetekbe, múzeumokba, kiserületi állomásokra, tehenészetekbe, gazdaságokba stb.

'Első nap *Schwerin Löwitz* grófnő üdvözli a jelenlevőket. *Elisabeth Boehm* asszony tudatja a tanfolyam céljait, Sch. Medizinalrat Prof. Dr. *Rubner* «Volksnahrung' im Kriege», Népelmezés a háborúban címen tartott rendkívül érdekes előadást, melyből legalább a legfontosabb mondatokat akarom feljegyezni. Eddig a földművelés a városi fogyasztáshoz alkalmazkodott, most a német nép egész fogyasztása a földművelés, a mezőgazdasági termeléshez kell hogy alkalmazkodjék. Beszült arról, hogy redukálni kell a húsfogyasztást, de fenn kell tartani a tehénállományt, mert a tej kétszerannyi fehérjét tartalmaz, mint a hús és így tápértéke 2-2½-szer nagyobb a húsnál. (A tehén évenként a testsúlyának megfelelő fehérjét ad le tej alakjában.) Dicsérte a feketekenyér tápláló, egészséges voltát és javasolta a hüvelyes veteményeknek nagy területen való termesztését, mert ezek igen jó húspótlók.

«Hogy rendezendő be a háztartás, a konyha és pince a háború tartamára?» Erre a fontos kérdésre Klara Schlecker a kiváló gazdasszony és szakíró adott szakszerű kimerítő választ.

Elsősorban azt tartotta célszerűnek, hogy a nagyközönség térjen vissza az 50 év előtti étrendhez. Próbálja meg, – elősző] kávé vagy tea mellett – egy régimódi levest vagy kását reggelizni.

Hozzá jó fekete rozskenyeret mézzel vagy valami gyümölcs-izzel, esetleg zabkását vagy tejelevest, ahelyett, hogy mindenféle húsneműt fogyasszanak. Ha sikerülne az északnémet és a délnémet konyhát egybeolvasztani, úgy ez ideális táplálkozást eredményezne, mert ezáltal a húsfogyasztás hanyatlana, az édes, cukortartalmú ételek pedig általánosabbakká válnának. A mindenféle szalonna, sonka, füstölthús pótolja a friss húst és mindennemű főzelékhez gombóc és haluska féléhez igen jól ízlik.

Második nap *Prof. Dr. Dade*, a németországi Landwirtschafts-rat vezértitkára tartott előadást a következő fontos témáról:

«Az élelmiszerekkel való takarékos gazdálkodás égető szükségessége és az e célt szolgáló hivatalos intézkedések». A legfontosabb élelmicikk a háborúban, békében egyaránt a mindennapi kenyér, utána a tej, és a béke és háború főeledele: a burgonya.

Németország óriási rozstermelése teszi csak lehetővé, hogy munkásinak *milliói* és ezeknek családjai jó kenyérhez jussanak. Másképp áll ez a hústermeléssel. A marhaállomány zöme meg-

marad és csak egy bizonyos hányad lesz évente az emberi táplálkozáshoz felhasználva. Ha azonban a gazda takarmányhiány miatt kénytelen marhát eladni, úgy beáll a vágóállathiány és ennek következtében magasabb a hus ára. Iparkodni kell tehát minél több takarmányt termelni, hogy minél több állatot megtarthassunk. Végül azokat az intézkedéseket ismertette, melyeket a német kormány az élelmiszerek nyújtása céljából kiadott és amelyek a gazdálkodásra nézve igen fontos és életbevágó tudnivalók.

Gartenbaudirektor *Grobber*, Gyümölcs- és főzeléktermelés háborús időkben címen tartott előadást. Elsősorban korai burgonyát kell vetni, hogy ez már június elején piacra kerülhessen. Hollandia évente 30-40 millió márká értékben szállít Németországba. Iparkodjanak a német termelők azt feleslegessé tenni. A korai főzelékfélék termesztését nem csak kizárólag a nagyüzemekre kell bízni, hanem iparkodjon minden birtokosnő és falusi gazdasszony a saját kertjében melegágyakban korai főzeléket termesztetni. Minél több salátát, retket, uborkát! Nincs a kertésznek ága, mely a háziasszonynak annyi örömet szerezne, mint a főzeléktermelés, mert a saját kertjében termelt főzelék sokkal ízletesebb, mint a piacon vett áru, amely már soha sem olyan üde és friss, és így képes a családjának sokkal ízletesebb főzeléket tálalni, mintha venné. Viszont ha többet kópés termelni, ő neki lehet szép mellékjövedelme az eladott jóféle főzelékekből. Utána a gyümölcsstermelésről beszélt és azt javasolta, hogy nagy kertekben és gyümölcsösökben ne sokféle fajtát termeljen a gazda, hanem inkább csak 1-2-félét, mert ezt aztán sokkal könnyebb értékesíteni. Végül arra kérte a birtokosokat, hogy adjanak a gazdasági munkásaiknak egy-egy darab földet, amelyen azok burgonyát és más főzeléket termelhessenek.

Harmadik nap. *Elisabeth Boehm*, asszony előadása: «A baromfitenyésztés feladatai a háborúban».

Eddig a baromfitenyésztők Németországban két pártot képeztek. Az egyik sportbaromfit tenyésztett, a másik haszonbaromfit.

A háború most kötelességünké tette, hogy csak a haszonbaromfi-tenyésztésre fektessék a fősúlyt. A német nő eddig csak baromfit *tartott*, ezentúl azon iparkodjék, hogy baromfit *tenu ész-szén*. 420 millió márká ára tojást termel Németország, 180 millió értékűt még kénytelen volt külföldről behozni. Ezt most

majd a belföldnek kell előteremteni; ez pedig csak úgy lehetséges, ha a baromfiállományt nem csak fentartjuk, de szaporítjuk is. Keletporoszországban, (ahol az előadó gazdálkodik és mint gazdasági szakelőadó és író nagy tevékenységet fejt ki), főleg a «Hausfrauenvereine»-ok, (melyeket szintén ő alapított) ösztönözték a gazdasszonyokat a haszonbaromfi tartásra, tenyésztésre. A gazdák, a férfiek, kik eddig a baromfitenyésztést az «asszony» drága kedvtelésének szidták, belátták, hogy most már a haszonbaromfi céltudatos tenyésztése csengő hasznot hoz a házhoz. A gazdasági kamarák is segédkezet nyújtottak, kiállításokat rendeztek, amelyeken a legszebb és legjobb példányokat díjazták stb. stb.

Ezidőszerint Keletporoszországban Orpington és olasz tyúkokat tenyésztettek sikerrel, mely fajta ott teljesen aklimatizálódtak. Egységes fajtaért jobb árakat fizet a vevő, iparkodjunk tehát jófajta haszonbaromfit tenyésztetni és ezáltal minél több húst és tojást produkálni a lakosság ételmezése céljaira.

Dr. Wüsdorf (Geschäftsführer der deutschen Gesellschaft für Züchtungskunde Berlin) előadásának tárgya: Állattartás és etetés, tekintettel a háborúra.

Németország évről-évre olyan magas fokra emelte az állattenyésztését, hogy a bevétel évről-évre hanyatlott. Előbb 8, aztán 7, végül csak 6 és 5%-ra. Az állami védelem tette oly erőssé a mezőgazdaságot. Hogy milyen magas fokon áll az állattenyésztés abból látható, hogy az inventárbecslés ma még egyszer oly magas, mint amilyen 20 évvel ezelőtt volt. A háború kitörésekor senki sem vett marhát és főleg azok a gazdák szenvedtek nagy károkat, akik soványmarha eladásával foglalkoztak.

Idővel szűkében leszünk a húsnak, de korántsem oly mértékben, mint 1813-ban, amikor egyes országrészekben hetekig nem volt hus és hosszú időn át egyebet sem ettek az emberek, mint 3-szor naponta «Schrotsuppe»-t.

A hizlalás körül mindenféle nehézségek lesznek, amelyekkel a gazdának számolnia kell. Akinek nincs elegendő elesége, az kénytelen lesz állatait levágni. Fő az, hogy a legjobb tenyésztörzsek meghagyassanak, mert ha ezeket kipusztítanánk, ez a legsúlyosabb csapás lenne a német földművelésre, állattenyésztésre.

Ahol a férfi bevonult, ott az asszonyok 1. írják fel az

állatok születésnapját, 2. jelentsék be a tenyészegyesületnél, hogy ők rendszeresen beiktathassák.

Rossz marha idejében kiselejtezendő, a jó pedig kiválóan gondozandó, végül arra törekedjenek a gazdasszonyok, hogy teheneik minél' zsírosabb tejet adjanak, a vajkészítés céljaira. A marháénál sokkal nehezebb a disznó etetése. Városi hizlaldákban avas árpán és korpán neveltek disznókat, de nem ajánlatos eiiaras a disznót a gazdaságtól elválasztani. Iparkodni kell a disznót olcsóbb eleségen tartani és főleg nem szabad a választott malacoknak, süldőknek teljes tejet, rozslisztet, darát, vagy jó burgonyát adni, mert ezek háborús időben az emberi étellemezésre szükségeltetnek.

Ha nincs elég eleségünk disznóink részére, úgy – nehéz szívvel bár – rá kell szálni magunkat arra, hogy leölessük és füstölt húsokat készítsünk belőlük.

A legjobb «Kriegsthier» a birka. Most sajnálják csak a birtokosok, hogy felhagyták a juhászattal. Azelőtt még minden kisbirtokosnak volt 20-50 birkája. Nagybirtokokon busás jövedelem érhető el a birkatenyésztéssel.

Ez a szerény állat nem követel «külföldi» ételmezt, beéri a hazaival és nem csinál az embernek konkurenciát az étellemezésben.

Azonfelül a német birka adja a legjobb gyapjút. Ajánlatos tehát a birkaállományt gyarapítani, hogy ezáltal a más állatoknál beállt veszteségeket pótoljuk.

Tartsuk jól állatainkat, gondozzuk őket szorgosan, akkor jól fognak fejlődni, gyarapodni. Ha sikerül állatállományunkat edzetté tenni és a megtarthatót jó egészségben továbbtenyésztetni, akkor ezzel nagyon fájdalmas csapást mérünk ellenségeinkre. Ők nem sejtik, hogy milyen hatalmas erő nyugszik Németország földművelésében, iparában egyaránt és mire képes a német gazda, ha hazájának megmentéséről, hadseregének ellátásáról, polgári lakosságának étellemezéséről van szó.

Tegyünk meg minden tőlünk telhetőt, hogy jó aratásunk legyen, hogy minden terményünk időben a padlásra kerüljön, no meg pénz is a tárcában és akkor meg leszünk mentve.

Landesökonomierat *Dr. Rabe*, Direktor der Land wirtschaftskammer für die Provinz Sachsen: «Winke für Geld, Kredit und Darlehens Verhältnisse» címen tartott előadást.

Az aranyért küzd, az aranyért harcol mindenki és a háború viseléséhez is pénz és újra pénz kell, akár a gazdálkodáshoz. Ezt én nem tehetem, ez nekem nem fizeti ki magát, erre nincs pénzem, mondja akárhányszor a gazda. Ma már a legkisebb gazdának is pénzre van szüksége. A terményekben való díjazás ma már jóformán megszűnt, a készpénzfizetés lépett a helyébe. Bégebben egy gazdaság Szászországban lejött 17 márkával, 1883-bar már 130 márkával kellett számolni «Morgen»-enkint. Novembertől márciusig van a gazdának bőven bevétele, de már azután takarékoskodni kell a pénzével.

Általánosan azt hiszik, hogy a földművelés, a gazdálkodás nagyon nyugalmas hivatás és biztosabb, mint bármely más foglalkozás. Tény azonban, hogy a gazdasági üzem sokkal nagyobb ingadozásoknak van kitéve, mint sok ipari vállalat. Ahol az egyik évben 300 mm.-t arattunk, a másikban csak 150-et kapunk. Az árakban szintén nagy különbségek vannak; rozsból a bevétel 78-160, zabból 65-130 márka közt ingadozik.

Hogy a gazda pénzforgalmát, bevételeit és kiadásait rendezhesse, szüksége van egy olyan intézetre, ahová bevételeit be-
rakhassa, viszont azonban pénzt is kaphasson, ha hitelre van szüksége.

Az ipar erre a célra a bankokat használja fel, a kisgazdának azonban ezek nem felelnek meg, mert neki másfajta hitelre van szüksége. Neki hosszúlejáratú, olcsó hitel és kölcsön kell, mely a mezőgazdasági viszonyokhoz idomul.

Legjobban megfelelnek e céloknek az úgynevezett Raifeisen-kasszák, melyek ideális módon kielégítik a falusi gazdatársadalom hiteligényeit.

Nagyon üdvös volna, ha a falun lakó nők is érvényesítenék befolyásukat e takarékok létesítése érdekében és szoktassák rá gyermekeiket is, hogy apró keresetüket ott kamatoztassák. Ezzel szoktatják őket a takarékosagra és vagyongyűjtésre.

Az utóbbi 25 esztendőben 17.000 Raifeisen-kassza létesült. 1882-ben a kassza állománya 40 millió márka volt. Már 1910-ben 2 milliárd és 800 millióra ment fel.

1910-ben 1865 millió márkát kölcsönöztek ki, 1911-ben több mint 2 milliárdot, körülbelül 1 és fél millió gazdának, ezáltal 30 millió márkát takarított meg a német földművelés, hála az alacsony kamatlábnak.

Utána *Dr. Becker*, Geschäftsführer des Verbandes deutscher Arbeitsnachweise in Berlin tartott előadást.

«Hogy szabályozandók a legcélszerűbben a munkásviszonyok a háború tartama alatt?»

Mikor kitört a háború augusztus hó 6-án, hirtelen megállt minden üzem.

A munkások egy része bevonult az ezredjéhez, a másik önként jelentkezett. Az első percben nehéz aggodalom zavar és fejetlenség állott be, – de hál Istennek nem tartott sokáig.

Azzal tisztában volt mindenki, «hogy a mezőgazdaságon segíteni kell.» Az éhínség réme megülte a lelkeket, de el lehetett-e ezt azzal riasztani, hogy a Wertheim és Tietz nagyáruházak leányzóit küldték ki ellene, akik bukjelszoknyában és magas-sarkú cipellőkben akartak aratni, markot szedni.

De hiába akartak ezek a hölgyikék nyaralni menni a hazáért, vissza kellett őket küldeni a fővárosba, mert gazdasági munkához teljesen hasznavehetetlenek voltak. Csak azoknak a városiaknak lehetett hasznukat venni, akik faluról származva be a városba, mégis némileg értettek a gazdasági munkához.

Különösen a gépészeknek örültek meg a földbirtokosok, kik miután a gyárüzem szünetelt, kimentek a birtokokra és ott vállalták a gépek kezelését. Fokozta a munkáshiányt még az is, hogy az osztrák és olasz munkásoknak vissza kellett térniük hazájukba. Ezek annyian voltak, hogy csak Bádenban egy nap 80.000 várta a hazaszállítását. Ezek az idegen munkások sohasem képesek a német munkást pótolni, de mégis szükség van rájuk, mint segítő munkaerőre.

A később kapható hadifoglyok sem bizonyultak nagyon kívánatos gazdasági munkásoknak.

Egy földbirtokosné úgy nyilatkozott, hogy egy jóra való szabad munkást nem adná oda *húsz* hadifogolyért.

Ami a női cselédekkel illeti, ezek csak még jobban a városba tódulnak mint eddig, sőt a háború után még sokkal rosszabb lesz e tekintetben a helyzet. Ezen a bajon nem lehet mindenféle törvényes intézkedésekkel és hasonlókkal segíteni, hanem csak társadalmi utón, szociális munkával.

Ötödik nap. *Schultz* Schriftleiter des deutschen Vereins für ländliche Wohlfahrts und Heimatspflege adott elő a falusi jólét-ápolás feladatairól a háborúban.

A háború különösen kötelességünk ké teszi a falusi lakosság

jólétét minden irányban előmozdítani. A háborús viszonyok közt főleg ezek a teendők:

A pénzsegítség helyett termények nyújtandók, munka közvetítendő, kereset és munkaalkalom nyújtása által mindenkinek mód adassék a keresetre. Legyünk segítségére a hadiözvegyeknek abban, hogy megtarthassák gazdaságukat, ne legyenek kénytelenek eladni földjeiket és a városba hurcolkodni. Gyarapítsuk az egyesek tudását a gazdálkodás és házvezetés minden ágában azáltal, hogy szövetkezeti alapon oktatjuk és felvilágosítjuk a gazdasszonyokat.

Tegyék meg, az állani, a járás, a község, a földbirtokos, a gazdasági és jótékony egyesületek a tőlük telhetőt arra nézve, hogy a falusi nép a háborús terheket elbírija.

Kendezzünk háborús délutánokat, estéket, gondozzuk a falusi fiatalságot, a jövő reményét, hogy derék munkabíró legények, szorgalmas, iparkodó leányok váljanak belőlük. Szolgáljunk jó tanácsokkal a lakosság minden egyes tagjának, gyámolítsuk az öreg szülőket, akik fiaikat a harcterre küldték, az asszonyokat, akik férjükért aggódnak, a gyermekeket, akik apjuk után sírnak.

Hatodik nap. Landesökonomierat *Johannssen* (Hannover) adott elő: «Mit kell a falun gazdálkodó asszonnynak a gazdasági termékek, gabona, marha, baromfi, tojás, vaj, tej eladásáról, forgalmáról tudni?»

Habár a gazdaság vezetése a férfi dolga, sok esetben a feleség is résztvesz benne és vállvetve dolgozik a gazdával. Békében is az asszony vezeti a legtöbb helyen a tejjgazdaságot, a baromfityenyésztést, a főzelék- és gyümölcstermelést; de a háború megnagyobbította a nő hatáskörét, főleg ott, ahol a férj bevonult.

Most boldog az az asszony, akinek férje ötlet a múltban beavattr a gazdálkodás titkaiba, betekintést engedett neki az üzem vezetésébe, mert sokkal könnyebben folytathatja férje munkáját, ismeri annak fortélyait.

Főleg annak veszi hasznát a földbirtokosnő, ha a gazdasági adás, vétel körül vannak tapasztalatai, mert ez nem könnyű feladat. Drágán eladni, olcsón venni, ez a jó gazdálkodás legnagyobb titka, akár a földművelés, akár a kereskedelem vagy iparról van szó. Gyakran azt állítja a világ, – és nem ok nélkül, – hogy a földbirtokosok, a gazdák rossz kereskedők.

Mutassák meg a nők, hogy ők azon vannak, hogy jó kereskedők legyenek.

A kereskedelem alapföltétele a rendszeres könyvvitel, erre tehát nagy súly fektetendő.

Ami az árakat illeti, úgy azok nagyjából a kínálat szerint alakulnak. Nem ajánlatos a spekuláció, mert ahhoz nagy hozzáértés és gyakorlat szükséges, ez pedig kevés nőnél van meg.

Legbiztosabb, ha a gabonát akkor adják el, ha ki van csépelve, a marhát, ha az kész a levágásra. Igen ajánlatos a korai termelés, mert akkor sokkal magasabb árak érhetőek el.

Nagyon előnyös télen át friss tojást termelni, elsőrendű teavajat szállítani. Gondosan kezelt, ízletesen elrendezett, jól csomagolt nemes gyümölcsért magas árak érhetőek el. Ha kertünkben jó jövedelmet akarunk kihozni, termeljünk korai főzelékféléket, ezeket háromszoros áron tudjuk eladni. Az egyszerű parasztasszonyok, kik túl vannak terhelve gazdasági és házimunkával, nem fektetnek elég gondot a piacra adott áruk kiváló minőségére és csinos felszerelésére. Hassunk példakkal oda, hogy ők is több gondot fordítsanak termelvényeik csinosabb kiállítására. Ha aztán tapasztalják, hogy magasabb áron kel el a jobban kezelt gyümölcs, zöldség stb., akkor majd a jövőben ők is jobban iparkodnak. Sok idővesztéssel jár a kisgazda feleségére az, ha maga viszi eladó terményeit a városkába a piacra

Hogy ezt az időt megtakarítsa és otthon maradhasson esetleg apró gyermekei mellett, eladja inkább a vaját, tojást stb. A kofának, kereskedőnek. Ha ezek tisztességes haszonnal beérik, úgy hagyják, de gyakori eset, főleg állat- és húseladásnál, hogy nem egy, de számos közvetítő szerepel, amiért aztán a termelő minimális árt kap az élelmicikkért, a fogyasztó pedig igen drágán kapja csak meg. Ennek elejét veendő, létesültek a fogyasztószövetkezetek, tej szövetkezetek, állatértékesítő, tojásértékesítő, gyümölcs- és főzelékértékesítő vállalatok. Ezeknek főcéljuk a mezőgazdasági terményeket a legrövidebb úton piacra hozni. E szövetkezetek által az egyes egyének önzése és haszonlesése ki van kapcsolva, a szövetkezeti haszon pedig az összes tagok javára esik.

Ezért ajánlatos, hogy az egyedül gazdálkodó nők lépjenek be a szövetkezetekbe, ott aztán útbaigazítást és tanácsot kapnak mindenféle eladást illetőleg.

Boehm Erzsébet asszony ezután felhívta a falun gazdálkodó nők figyelmét arra, hogy iparkodjon ki-ki a maga vidékén «Háziasszonyok szövetségét» létesíteni és ezek révén az eladást lebonyolítani, ami igen egyszerű és mégis biztos jó bevételt eredményez.

Prof. Dr. M. Hoffmann (Berlin) adott azután elő:

«Mit kell a gazdálkodó nőnek a beszerzési forrásokról és a nyersanyagok, vetőmag, takarmányok, műtrágyák árviszonyairól tudni?»

Előadó nem egy tudományos értekezletet akar tartani, hanem csak hallgatóit felvilágosítani, hogy mik a szokások a takarmányok, trágyaszerek beszerzése körül. Első dolog, hogy kellő körültekintéssel fogalmazzák meg az eladási kötleveleket. Óvakodjanak a vevővel szemben túl bizalmasnak lenni, úgyszintén attól, hogy tőle függő helyzetben legyenek, óvakodjanak csereüzletek kötésétől, mert az ilyennél könnyen becsapódik a naivabb fél. Sajnos még hiányzik a törvényes védelem az olyan üzletemberekkel szemben, akik a legszükségesebb nyersanyagot nem a kikötött kifogástalan minőségben szállítják. De vannak már számos helyen megvizsgáló állomások, melyek a gazdák igazát védik. A kisbirtokosnő óvakodjék átabotába vásárolni, hanem igyekezzék csak olyan megbízható cégeknél rendelni, akik garanciát is vállalnak a szállítandó áruért. Igen ajánlatos a szövetkezeti utón való beszerzés.

Ami az árakat illeti, úgy azok mint minden kereskedelmi cikknél, úgy a gazdasági nyersanyagoknál is változnak és a kínálat-kereslet szerint igazodnak. A gazdasági magvak kontrollja és vizsgálata nehezebb, mint a műtrágyák és takarmányféléké. Először az állapítandó meg, hogy azonos-e a fajta. Csiraképeség és tisztaságért a kereskedelem garantál, és az illető cég jó hírneve.

Schwerin Löwitz grófnő és Ida v. Kartzfleisch a záróülésein köszönetet mondtak azoknak az uraknak és hölgyeknek, kik az előadásokat tartották és azon reményüknek adtak kifejezést, hogy sikerülni fog más években is ilyen női gazdasági tanfolyamot szervezni.